

A magyar és török népek története három korszakban érintkezett: a honfoglalás előtt, az Árpád-korban és a XIV-XVII. századokban. Az utóbbi időszakban az oszmán-törökséggel kerülünk szoros kapcsolatba /akiket az egyszerűség kedvéért csak törököknek fogunk nevezni/. Ezt a szakaszt ismerjük a legjobban, mivel korban ez áll hozzánk a legközelebb és az érintkezés időtartama több századot ölel fel. A középkori Magyarország Zsigmond uralkodása alatt megtanulja rettegni a török nevet, a Hunyadiak pedig a magyart a törökök szemében teszik féltelmetessé. Akit csak Magyarország története érdekel ebben a korszakban, nem elégedhet meg a török magyarországi uralma kérdéseinek tisztázásával, - ehhez szükséges még a török balkáni berendezkedésének és magának a birodalom gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális viszonyainak az alapos ismerete is. Csak így alakítható ki a valóság-hű korszakkép.

Ez a könyv éppen ezt az igényt elégíti ki: széles olvasóközönség számára magyar nyelvre fordított, kellő jegyzetanyaggal ellátott egykoru forrásanyagot bocsát rendelkezésre, amelyet magyarok irtak, akik több éves törökországi tartózkodásuk alatt megismerték a birodalom belső viszonyait. /A műveket latinból fordították, kivéve Wathay Ferenc önéletrírását/. A források értékelésekor két alapvető szempontot kell figyelembe venni: a szerzők egy olyan ország képviselői, amely élet-halálharcát vívja a török birodalommal, s hogy e harcnak az ideológiai háttere a kereszténység és az iszlám ellentéte.

A könyv Tardy Lajos bevezető tanulmányával kezdődik, amely sokéves kutatómunkájának egyik eredményeként gazdag anyagismeretének rövid összefoglalása. Elsőként arra kapunk választ, hogy mi is a törökség a korabeli Európa szemével nézve, amelynek megítélésben Zsigmond 1396-os nikápolyi veresége hozott döntő fordulatot. A gyűjteményben szereplő szerzők művei az 1438-tól 1603-ig terjedő időszakból valók. Aszerint, hogy a szerzők milyen módon jutottak ismereteikhez, három cso-

portra oszlanak: rabszolga-beszámoló /Georgius de Hungaria, Georgievics Bertalan, Raszinyai Huszti György, Wathay Ferenc/; diplomata-beszámoló /Kuripesics Benedek, Rubigally Pál, Laski Jeromos/; egy humanista kereskedő beszámolója /Dernschwam János/. A szerzők látásmódját befolyásoló tények: vallás, életkor, iskolázottság - s a legfontosabb: a török birodalom fejlődése, virágzása, hanyatlása korában szerezték-e tapasztalataikat szerzőink s mint rabszolgák, akiknek be kellett illeszkedniük ebbe a társadalomba, vagy mint diplomaták, akik végig egy sajátos, de mégis kívülálló helyzetben ismerkedhettek meg a birodalom életével. Az egyes szerzők életrajzi adatai, műveik belső összefüggéseinek magyarázata és a török birodalom jellegzetességeinek összehasonlítása egy-egy szerzőnél, zárja a tanulmányt.

A források tartalmi ismertetése helyett álljon itt néhány gondolat. A török birodalom gazdaságtörténetének fejlődési vonala jól érzékelhető a forrásokban. A gazdasági élet a paraszti termelésen nyugodott, de jelentős állattenyésztésről is tudunk. Dernschwam János, aki a Fuggerek magyarországi megbízottja volt, világosan rámutat arra, hogy az ipar fejlődése Törökországban a kelet-európai szintnél is alacsonyabb foku. Az iparosréteg részben belső fejlődés eredménye, részben pedig a hódítás során elhurcolt idegen elemek alkották. Világosan bontakozik ki előttünk, hogy már a XIV. században jelentős gazdasági szerepet játszik a rabszolgaság, amely csak a későbbiekben válik általánossá. Ennek okáról így ír Georgius de Hungaria: "Akkora vágy fűti őket a rabszolga vagy rabszolganő birtoklására, hogy egész Törökországban mindenkinek egyetemlegesen az a nézete: aki akár csak egyetlen rabot vagy rabnőt tud szerezni, már nem lát többé inséget."

A török birtokrendszert és a belőle fakadó társadalmi kiszolgáltatottságot Kuripesics Benedek vázolja: "... a császár az egyedüli ur, míg másnak semmije sincs, legyen bár földműves,

vagy éljen a tőle kapott zsoldból." A szultán despotikus hatalma kizárólagos földtulajdonán alapszik, amin a vallási alapítványok rendszeressé válása próbált rést ütni - amely örökölhetővé tette a földeket. Ennek folyamatosságáról azonban csak a XVI. század második felétől, a török birodalom hanyatló korszakától kezdődően beszélhetünk. /ld. Dernschwam/.

A török hadszervezetről majd minden szerző megemlékezik. Ez a legközismertebb, hiszen a magyar történetírás is sokoldalúan tárgyalta. /Ennek kapcsán érdemesnek tűnik megemlíteni a most folyó vitát a török hadsereg hatósugaráról - Perjés Géza és Szakály Ferenc között./ A hadszervezet kérdéseinek említésekor szeretnénk felhívni a figyelmet arra, hogy a török erős tengeri hatalom is volt, amiről ritkábban esik szó. Ezt példázza Huszti György beszámolója az indiai hadjáratról.

A meghódított országokban történő török berendezkedés kitűnő összehasonlítási alapul szolgál a magyarországi viszonyokkal, /amelyeket új megvilágításban tárgyal Hegyi Klára Egy világi birodalom végvidékén című könyvében/. A közölt beszámolóknak Kuripesics Benedek szövegének a balkáni viszonyokkal foglalkozó részei és Huszti György egyiptomi élményei jelentenek némi támpontot az összehasonlításhoz. A legerősebb kritikával azonban a török vallásról alkotott nézeteket kell kezelnünk. Az iszlám legelfogulatlanabb szemlélője Georgius de Hungaria, aki kiváló ismerője Mohamed vallási rendszerének: "Még szerzeteseik közül is nagyon sokan tőlem tanulják meg azokat a beszédeket, amelyeket a népnek kellett előadni." Egy másik érdekesség Georgievics Bertalan művében található, ahol a szerző az iszlám és a kereszténység ellentéteiről vitatkozik későbbi gazdájával. A kezdeti vallási tolerancia, amely a korabeli Európa szemével nézve megdöbbentő új vonás lehetett, a XVI. századra ellentétébe csap át - az erőszakos iszlamizálás mindennapos gyakorlattá válik. A Georgius de Hungaria által dicsért puritán erkölcsök fellazulását nyomon kísérhetjük a különböző szerzőknél, egészen Dernschwam Jánosig, aki a közér-

kölcsök teljes romlásáról számol be. A török szokások és az iszlám kapcsolata újabb nehézséget állít a keresztény megfigyelő elé, mivel ez a vallás sokkal inkább megköti a mindennapi életet. A leírt szokások ismerete a mai Törökország problémáinak jobb megértését is elősegíti.

A kötet legtöbb magyar vonatkozást tartalmazó része Laski Jeromos levele I. Ferdinándhoz, amelyben a török 1541-es hadjáratának előzményeiről ír. A török külpolitika helyzetét és diplomáciai módszereit jól jellemzi ez a rövid jelentés. Az természetes, hogy a szerzők összehasonlítják a török birodalomban látottakat az európai viszonyokkal, s így, ha másodlagosan is, de az európai korkérdések is helyet kapnak írásaikban.

A szerzők személyes élményei, életutjuk kalandjai, szökési kísérleteik teszik izgalmas olvasmánnyá a könyvet, s Wathay Ferenc írása irodalomtörténeti és nyelvtörténeti szempontból is érdekes. Az írások állandó kísérője a honvágy, mint Huszti Györgynél /"A Jordán folyó nem tulságosan széles és nem is túl mély. Hasonló a Vág folyóhoz, mely Liptó hegyei-ből tör fel ... s Trencsén mellett rohan el."/, vagy Georgievics Bertalannál, aki művét magyar köszöntésekkel fejezi be.

Az olvasó olyan könyvet tart a kezében, amely bepillantást enged a török birodalom belső életébe, s ezáltal elősegíti az objektívabb kép kialakítását a magyar nemzeti fejlődést gátló, s emiatt ellenséges szemmel nézett birodalomról. A kötet szövegeinek pontos, irodalmi értékű fordítása Boronkay Iván, Kenéz Győző és Tardy Lajos munkája. /Gondolat Kiadó, Budapest 1977. 455 l. Nemzeti Könyvtár./